บทเรียนจากงานปรับปรุงอาคารอนุรักษ์ริมถนนราชดำเนิน: กรณีศึกษาอาคารนิทรรศน์รัตนโกสินทร์ และหอสมุดเมืองกรุงเทพฯ

The Lesson of Conservation Architectures' Renovation Along Ratchadamnoen Road: Case Studies of Rattanakosin Exhibition Hall and Bangkok City Library

ธนพล วัฒนจินดาเลิศ, ผศ.ดร.เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร
ภาควิชาสถาปัตยกรรม, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
TANAPOL WATTANAJINDALERT, TERDSAK TACHAKITKACHORN
Department of Architecture, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University
Tanapol.wl@gmail.com, terdsak@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เงื่อนไขของการปรับปรุงกลุ่มอาคารริมถนนราชดำเนินกลาง ในเงื่อนไขทางองค์ประกอบสถาปัตยกรรมและเงื่อนไขทางกฎหมาย ที่จะนำไปสู่แนวทางในการปรับปรุงกลุ่มอาคารที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ขอบเขตของการศึกษาคืออาคารนิทรรศน์รัตนโกสินทร์ และอาคารหอสมุดเมืองกรุงเทพมหานคร โดยใช้วิธีการศึกษาการเก็บข้อมูลภาคสนาม การศึกษาจากแบบสถาปัตยกรรมของอาคาร และการสัมภาษณ์ผู้รับหน้าที่ปรับปรุงอาคารดังกล่าว จากการศึกษาสามารถจำแนกการปรับปรุงกลุ่มอาคารออกเป็นสองส่วน ได้แก่ การปรับปรุงภายนอก และการปรับปรุงภายใน การปรับปรุงภายนอกนั้นมีข้อกำหนดจากทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และข้อกฎหมายเทศบัญญัติเป็นเงื่อนไขอันเข้มงวด เช่น การกำหนดวัสดุที่ใช้ภายนอก สี รูปแบบของประตูหน้าต่าง ไปจนถึงระดับความสูงของอาคาร ในขณะที่การปรับปรุงภายในอาคารนั้นมีความยืดหยุ่นกว่าในแง่ของการออกแบบและโครงสร้าง ทำให้การปรับปรุงกลุ่มอาคารจึงต้องพิจารณาถึงเรื่องกฎหมายและความสอดคล้องกับบริบทโดยรอบอย่างละเอียด

***คำสำคัญ**: การปรับปรุงอาคาร, ถนนราชดำเนิน, อาคารอนุรักษ์, อาคารนิทรรศน์รัตนโกสินทร์, หอสมุดเมืองกรุงเทพมหานคร*

Abstract

This article was to analyse the regulations of Ratchadamnoen's buildings group, in condition of architectural elements and condition of building laws. These regulations will lead to guidelines for renovating Ratchadamnoen's buildings group in the future. By using method of field research, studying architectural drawings and interview. After the study, the regulations for renovate this group of buildings can be separate in 2 parts, exterior and interior. The exterior part is about strictly regulations from crown property and Thailand building laws that strictly concern about architectural elements such as exterior materials, colors, doors and windows' type. The interior part is more flexible in topics of design and structures. In conclusion, renovating these group of buildings have to consider about laws and consistency with surroundings.

***keywords**: Building renovation, Ratchadamnoen Road, Conservative Architecture, Rattanankosin Exhibition Hall, Bangkok City Library*

บทนำ

ถนนราชดำเนินเป็นถนนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการสร้างในปีพุทธศักราช 2442 เพื่อเป็นที่เสด็จราชดำเนินระหว่างพระบรมมหาราชวังกับพระราชวังดุสิต และให้เป็นสาธารณประโยชน์กับประชาชนได้เดินเที่ยวพักผ่อน จึงกำหนดให้สร้างถนนราชดำเนินให้กว้างที่สุด และสองฟากของถนนให้เป็นที่ตั้งของพระราชวังและสถานที่ราชการที่สำคัญ ต่อมาในปี พ.ศ.2480 ในสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีโครงการปรับปรุงถนนราชดำเนินเกิดขึ้น ทำให้มีการก่อสร้างกลุ่มอาคารราชดำเนินขึ้นทั้งสิ้น 15 หลัง มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นย่านศูนย์กลางการค้า มีความเจริญเหมือนต่างประเทศ โดยให้นายจิตรเสน (หมิว) อภัยวงศ์ หัวหน้ากองช่างของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์[1] เป็นผู้ออกแบบกลุ่มอาคารทั้ง 15 หลัง ซึ่งกลุ่มอาคารทั้งหมดก่อสร้างเสร็จสิ้นในปี พ.ศ. 2491

ในปี พ.ศ.2548 ได้มีโครงการปรับปรุงถนนราชดำเนินเกิดขึ้นอีก ในชื่อ “โครงการตามแผนแม่บทในการพัฒนาพื้นที่ ถ.ราชดำเนิน และบริเวณต่อเนื่อง มีจุดประสงค์ให้เป็นที่หมายสำคัญของกรุงเทพฯ ในฐานะแหล่งสร้างเสริมปัญญาและองค์ความรู้ให้แก่ประชาชน แผนแม่บทนี้ได้มีการพัฒนา แก้ไขและได้เปลี่ยนชื่อเป็น “โครงการศึกษา วิเคราะห์ เสนอแนะแนวทางการรักษา ฟื้นฟูและพัฒนา ย่านประวัติศาสตร์บริเวณพื้นที่ถนนราชดำเนิน” (โครงการราชดำเนิน ซองป์เซลิเซ่)” ซึ่งแผนในการพัฒนาถนนราชดำเนินระยะแรกในปี พ.ศ.2551-2555 มีทั้งหมด 9 โครงการ หนึ่งในนั้นคือการปรับปรุงอาคารอาคารริมถนนราชดำเนินกลาง[2] โดย สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และกรุงเทพฯ โดยจัดให้มีการเปิดประมูลโครงการออกแบบปรับปรุงอาคารริมถนนราชดำเนิน ให้มีการใช้งานเป็นอาคารสาธารณะเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนในพื้นที่ โดยอาคารแห่งแรกสุดที่เกิดการปรับปรุงคืออาคารหมายเลข 1 ได้ถูกปรับปรุงเป็นอาคารนิทรรศน์รัตนโกสินทร์ โดยเสร็จสิ้นในปี พ.ศ. 2554 ต่อมาคืออาคาร 2 ที่กลายเป็นหอศิลป์ร่วมสมัยราชดำเนิน และสุดท้ายคืออาคาร 6 ได้กลายเป็นหอสมุดเมืองกรุงเทพมหานคร

สรุปได้ว่า กลุ่มอาคารริมถนนราชดำเนินได้รับการปรับปรุงไปแล้วรวมทั้งสิ้น 3 อาคาร จากทั้งหมด 15 อาคารที่ได้มีการปล่อยให้ประชาชนและองค์กรมาเช่าเพื่อทำเป็นร้านค้าและสำนักงานต่างๆ ด้วยสภาพอาคารเดิมที่ทรุดโทรมตามกาลเวลากว่า 70 ปี ทำให้เกิดการดัดแปลงอาคารโดยผู้เช่าซึ่งทำให้อาคารเดิมสูญเสียเอกลักษณ์ ประกอบกับการดัดแปลงที่อาจขัดต่อข้อกฎหมายหรือข้อกำหนดของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จึงเป็นที่มาของการศึกษารายละเอียดของการปรับปรุงอาคารริมถนนราชดำเนิน 2 หลัง คือ อาคารนิทรรศน์รัตนโกสินทร์ และ อาคารหอสมุดเมืองกรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษา ให้นำไปสู่แนวทางในการปรับปรุงอาคารริมถนนราชดำเนินที่จะเกิดขึ้นอีกในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

วิเคราะห์เกณฑ์ที่นำมาใช้ในการปรับปรุงกลุ่มอาคารราชดำเนิน ทั้งเกณฑ์ที่เกิดจากข้อกฎหมายอาคารฉบับต่างๆ และข้อกำหนดที่เกี่ยวข้อง

ขอบเขตและข้อจำกัด

ขอบเขตด้านพื้นที่

อาคารนิทรรศน์รัตนโกสินทร์ หอสมุดเมืองกรุงเทพมหานคร ถนนราชดำเนินกลาง แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังการปรับปรุงอาคารทั้งสองหลัง ด้วยการเก็บข้อมูลภาคสนาม ศึกษาจากแบบทางสถาปัตยกรรม การสัมภาษณ์บริษัทที่เป็นผู้ออกแบบ รวมไปถึงกฎหมายควบคุมอาคารและกฎหมายเทศบัญญัติเขตพระนครที่เป็นเขตเมืองเก่า และข้อกำหนดของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

---

[1] “อาคารประวัติศาสตร์ ถนนราชดำเนิน,” ศิลปวัฒนธรรม 13, 12 (ตุลาคม 2535): 144-152

[2] “สร้างแลนด์มาร์ก! คสช.ปัดฝุ่นที่ริม ถ.ราชดำเนินสร้างลานเฉลิมพระเกียรติ 566 ล้าน,” ผู้จัดการออนไลน์, สืบค้น 30 มีนาคม 2561, https://mgronline.com/onlinesection/detail/9570000092359

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษามี 3 ขั้น ประกอบด้วย

1. รวบรวมข้อมูล
   - การศึกษาจากแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคาร และการเก็บข้อมูลภาคสนาม
   - การศึกษากฎหมายควบคุมอาคาร กฎหมายเทศบัญญัติกรุงเทพฯ เขตพระนคร และข้อกำหนดของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
   - การสัมภาษณ์คุณตรีหทัย สุพรรณธะริดา ตำแหน่ง Design Director บริษัท ไรท์แมน จำกัด
2. วิเคราะห์ข้อมูล
   - วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังการปรับปรุงอาคารทั้งหมด
   - จัดหมวดหมู่ของรูปแบบการปรับปรุงอาคาร ว่าอยู่ในเงื่อนไขของกฎหมาย ข้อกำหนดของสำนักงานทรัพย์สินฯ หรือเป็นความต้องการของผู้ออกแบบ
3. สรุปผลการศึกษา
   - จัดทำตารางเพื่อจำแนกรูปแบบของการปรับปรุงอาคาร ตามเงื่อนไขต่างๆ ที่กำหนด
   - เสนอแนะเป็นแนวทางในการปรับปรุงกลุ่มอาคารราชดำเนินที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ผลการศึกษา

การศึกษาอาคารนิทรรศน์รัตนโกสินทร์ และหอสมุดเมืองกรุงเทพมหานคร ภายหลังการปรับปรุงอาคาร ได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในหลายจุดจากอาคารแบบก่อนหน้า โดยสังเกตได้จากการศึกษาจากความแตกต่างของผังพื้นก่อนและหลังการปรับปรุง การเดินสำรวจภายในอาคาร การศึกษาจากภาพถ่าย และการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการออกแบบโครงการนี้โดยตรง คือ คุณตรีหทัย สุพรรณธะริดา Design Director จากบริษัท ไรท์แมน จำกัด ที่เป็นบริษัทผู้รับผิดชอบในการดูแลโครงการปรับปรุงอาคารราชดำเนิน อาคาร 1 และอาคาร 6

จากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับอาคารทั้งสองหลังนั้นเกิดขึ้นภายใต้ 2 เงื่อนไขหลักด้วยกัน คือ ภายใต้(1) เงื่อนไขความต้องการของผู้ออกแบบ และ (2) เงื่อนไขข้อกฎหมาย เทศบัญญัติ ข้อกำหนดจากทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ โดยขั้นตอนของการปรับปรุงกลุ่มอาคารริมถนนราชดำเนินนั้น ต้องมีการดำเนินการหลายขั้นตอน มีการปรึกษาหารือกันระหว่างผู้ออกแบบและสำนักงานทรัพย์สินฯ ถึงความเป็นไปได้ในการเสนอแนะแนวทางต่างๆ และสรุปออกมาเป็นแบบสุดท้าย และดำเนินการปรับปรุงอาคารต่อไป

เงื่อนไขความต้องการของผู้ออกแบบ

กรณีศึกษาที่ 1 : อาคารนิทรรศน์รัตนโกสินทร์

(ก) <u>การออกแบบและผลลัพธ์ในการก่อสร้าง: ภายนอกอาคาร</u>

จากการสัมภาษณ์ผู้ออกแบบทำให้ทราบว่า การดำเนินการตั้งแต่การเสนอแนะแนวทางโครงการนั้น ต้องมีการปรึกษาหารือกับสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ถึงความเป็นไปได้ของแนวคิดต่างๆ ที่ทางผู้ออกแบบเสนอให้เพื่อให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ของโครงการที่ต้องการพัฒนาถนนสายนี้ให้เป็นสาธารณประโยชน์แก่ประชาชน ในแง่ของการปรับปรุงอาคารนั้นทางสำนักงานทรัพย์สินฯ จะมีข้อกำหนดและความต้องการเฉพาะเพื่อควบคุมรูปแบบของกลุ่มอาคารราชดำเนินให้ถูกปรับปรุงไปในทิศทางที่ถูกต้อง ใกล้เคียงของเดิมมากที่สุด ไม่สูญเสียเอกลักษณ์ดั้งเดิมของอาคารไป โดยในการพูดคุยครั้งแรก ผู้ออกแบบจะทำการต่อเติมในส่วนอาคารชั้นดาดฟ้าให้มีโครงสร้างรูปโดมขึ้นมา เพื่อเพิ่มแสงสว่างภายในอาคารและทำให้อาคารนี้กลายเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของถนนราชดำเนิน ดังรายละเอียดในภาพที่ 1 แต่ทว่าสำนักงานทรัพย์สินฯ ไม่อนุญาตให้ใช้แบบดังกล่าว เนื่องจากเหตุผลที่ว่าอาคารต้องคงเอกลักษณ์เดิมเอาไว้แม้จะผ่านการปรับปรุงมากี่ครั้งก็ตาม ทำให้แนวความคิดดังกล่าวไม่ได้นำมาใช้ในการพัฒนาแบบต่อ

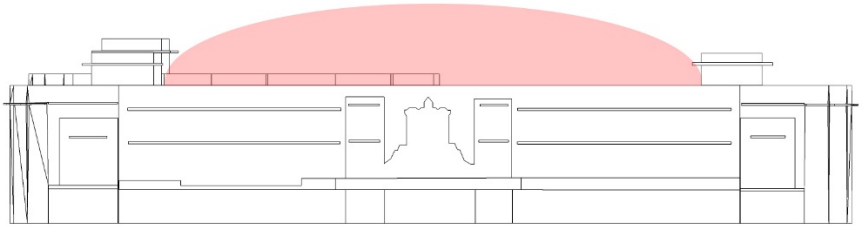

ภาพ 1 แสดงแนวคิดของผู้ออกแบบถึงการนำโครงสร้างรูปโดมเข้ามาใช้ต่อเติมอาคาร

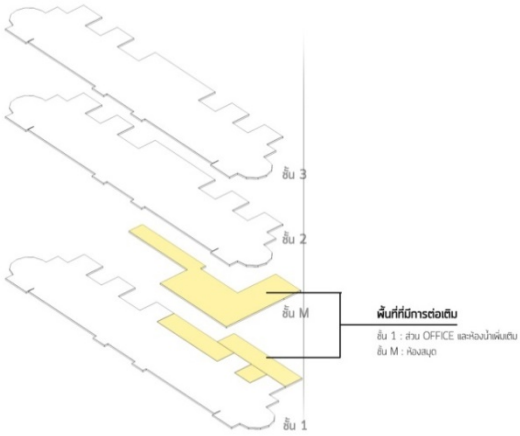

ภาพ 2 แผนภาพแสดงพื้นที่ที่มีการต่อเติมแต่ละชั้น

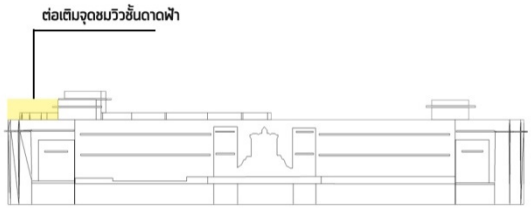

ภาพ 3 แผนภาพแสดงพื้นที่ที่มีการต่อเติมชั้นดาดฟ้า

จากภาพ 2 แสดงให้เห็นว่าชั้น 1 มีการต่อเติมอาคารเพิ่มเข้ามาบริเวณด้านหลัง (แสดงด้วยสีเหลือง) ซึ่งจากการพูดคุยกับสำนักงานทรัพย์สินฯ ได้อนุญาตให้มีการต่อเติมอาคารในลักษณะดังกล่าวได้ เนื่องจากไม่ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของอาคารและบริบทโดยรอบ ส่วนพื้นชั้นลอยมีการใช้พื้นที่ฝั่งขวาของอาคารบางส่วน โดยมีความสูงจากระดับพื้นชั้น 1 ขึ้นมา 3 เมตร ซึ่งทางสำนักงานทรัพย์สินฯ อนุญาต เพราะเป็นการปรับปรุงภายในอาคาร ไม่ส่งผล กระทบต่อรูปลักษณ์ภายนอก

ภาพ 4 ภาพถ่ายแสดงพื้นที่ที่มีการต่อเติมชั้นดาดฟ้า

ในชั้นดาดฟ้า ทางผู้ออกแบบได้เสนอให้มีจุดชมวิวเกาะรัตนโกสินทร์และถนนราชดำเนิน โดยที่ทางสำนักงานทรัพย์สินฯ อนุญาตให้ดำเนินการก่อสร้างได้ โดยมีข้อแม้ในเรื่องของความสูงและเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมที่ต้องสอดคล้องกับบริบทอาคารเดิม ซึ่งทางไรท์แมนได้ใช้เสาเหล็กกล่อง 4x4 ยึดกับอาคารเดิม และใช้โครงสร้างหลังคาเป็นเหล็กและมุงด้วยเมทัลชีท และก่อผนังด้วยวัสดุแบบเดียวกับอาคาร[3] ซึ่งเป็นการทำตามข้อตกลงกับทางสำนักงานทรัพย์สินที่ต้องคำนึงถึงบริบทของอาคารเดิม

[3] ลลิตา บุญมี, "แนวทางการปรับปรุงสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ กลุ่มอาคารราชดำเนิน: กรณีศึกษา อาคารนิทรรศน์รัตนโกสินทร์" (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555).

(ข) <u>การออกแบบและผลลัพธ์ในการก่อสร้าง: ภายในอาคาร</u>

ในขั้นตอนการออกแบบ ผู้ออกแบบต้องการเพิ่มพื้นที่การใช้งานให้กับอาคาร โดยการเพิ่มชั้นลอยที่อาคารชั้น 1 ที่มีระดับความสูงมากที่สุด (6 เมตร) โดยกำหนดให้มีการใช้งานเป็นห้องสมุด ซึ่งทางสำนักงานทรัพย์สินเห็นชอบกับแนวคิดดังกล่าวจึงอนุญาตให้ต่อเติมชั้นลอยได้ โดยทางผู้ออกแบบได้ใช้โครงสร้างสำหรับชั้นลอยเป็นโครงสร้างเหล็ก WF ติดตั้งกับโครงสร้างคอนกรีตเดิมของอาคาร ส่วนพื้นชั้นลอยใช้โครงสร้างเหล็กกล่องเป็นตง เชื่อมกับคาน WF แล้วจึงปูพื้น

การเพิ่มพื้นที่การใช้งานครอบคลุมไปถึงการเพิ่มจำนวนห้องน้ำและสำนักงานให้กับอาคาร เนื่องจากอาคารเดิมนั้นมีจำนวนห้องน้ำไม่พอตามกฎหมาย และขาดพื้นที่ที่จะทำเป็นสำนักงานของพนักงานพิพิธภัณฑ์ โดยทางผู้ออกแบบได้เสนอให้เพิ่มพื้นที่ดังกล่าวไปที่ชั้น 1 ในบริเวณด้านหลังอาคาร โดยต้องมีการก่อสร้างอาคารเพิ่มจากเดิม โดยใช้พื้นที่ด้านหลังของอาคารที่เป็นส่วนโถงบันไดเดิม

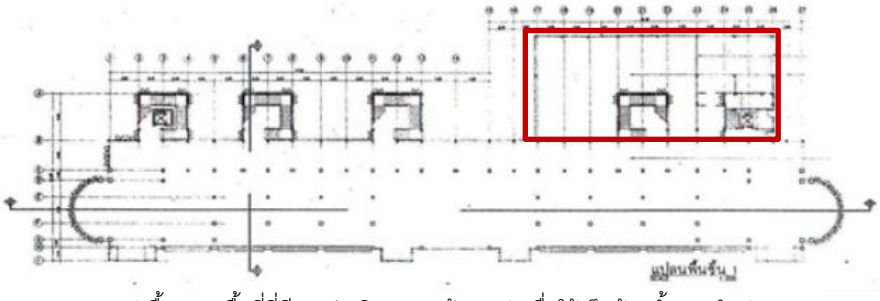

ภาพ 5 ผังพื้นแสดงพื้นที่ที่มีการต่อเติมอาคารด้านหลัง เพื่อใช้เป็นห้องน้ำและสำนักงาน

ส่วนการปรับปรุงโครงสร้างของอาคาร ส่วนโครงสร้างหลักไม่ได้มีการปรับปรุงส่วนใดเป็นพิเศษ มีเพียงการซ่อมแซมผนังส่วนที่ชำรุดเสียหายบางส่วน ในส่วนของโครงสร้างหลังคานั้นได้มีการรื้อโครงสร้างหลังคาชุดเดิมทิ้งทั้งหมด และใช้โครงไม้เนื้อแข็งใหม่ติดตั้งเข้าไป เพื่อเพิ่มความแข็งแรงแทนการใช้โครงสร้างเดิม ส่วนวัสดุมุงก็ใช้กระเบื้องที่มีลักษณะคล้ายของเดิมที่เป็นกระเบื้องลูกฟูกลอนใหญ่

ภาพ 6 ภาพถ่ายแสดงการซ่อมแซมโครงสร้างหลังคา

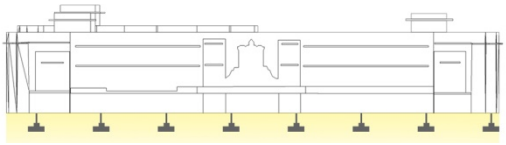

ภาพ 7 แผนภาพจำลองตำแหน่งฐานรากใต้ดินเดิม

ฐานรากอาคารเดิม จากการสำรวจพบว่าเดิมเป็นฐานรากไม้ลอยในน้ำลึก 1 เมตร ทางผู้ออกแบบได้ทำการเสริมโครงสร้างคอนกรีตเพิ่มเข้าไปในส่วนที่ชำรุดเสียหายเพื่อเพิ่มความแข็งแรง

กรณีศึกษาที่ 2 : หอสมุดเมืองกรุงเทพมหานคร

หอสมุดเมืองกรุงเทพมหานคร ปรับปรุงมาจากกลุ่มอาคารราชดำเนินที่ตั้งอยู่บนสี่แยกคอกวัว เดิมเป็นอาคารธนาคารเพื่อการสหกรณ์ โดยทางกรุงเทพมหานครได้ทำการขอเช่าอาคารจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เพื่อเพิ่มแหล่งการเรียนรู้แห่งใหม่ใจกลางเมือง อันสืบเนื่องมาจากการที่กรุงเทพมหานครได้รับเลือกจากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือองค์การยูเนสโก (UNESCO)[4] ให้เป็นเมืองหนังสือโลกประจำปี 2556 (World Book Capital 2013) โดยโครงการหอสมุดเมืองกรุงเทพฯ นี้ถือเป็น 1 ใน 9 พันธกิจสำคัญตามแผนงานส่งเสริมการ

[4] “ รีวิว ‘หอสมุดเมืองกรุงเทพมหานคร’ แหล่งการเรียนรู้แห่งใหม่บนถนนราชดำเนิน,” พลสัน นกน่วม, สืบค้น 31 มีนาคม 2561, https://www.mangozero.com/review-bangkok-city-library/

อ่านที่ทางกรุงเทพฯ ได้เสนอไปให้ทาง UNESCO เพื่อจะให้กรุงเทพมหานครกลายเป็น “มหานครแห่งการเรียนรู้”[5] ซึ่งแผนงานดังกล่าวสอดคล้องกับแผนการพัฒนาถนนราชดำเนิน ซึ่งทางสำนักงานทรัพย์สินฯ และกรุงเทพมหานคร ได้เลือกให้บริษัทไรท์แมน มาเป็นผู้ออกแบบโครงการและดำเนินการปรับปรุงอาคาร ซึ่งได้ใช้แนวทางที่เหมือนกับการปรับปรุงอาคารนิทรรศน์รัตนโกสินทร์คือ ต้องเป็นโครงการที่มอบพื้นที่สาธารณะ และเป็นพื้นที่ที่ส่งเสริมด้านการศึกษาให้แก่ประชาชน ส่วนในแง่ขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ก็ต้องเก็บรักษารูปลักษณ์ของอาคารให้สอดคล้องกับบริบทโดยรอบของถนนราชดำเนิน

(ก) <u>การออกแบบและผลลัพธ์ในการก่อสร้าง: ภายนอกอาคาร</u>

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นอย่างแรกคือ การเพิ่มแสงสว่างให้กับอาคาร เนื่องจากรูปแบบช่องเปิดของอาคารเดิมนั้นไม่สามารถให้แสงได้มากพอตามกฎหมายอาคารที่เป็นห้องสมุด ทำให้ผู้ออกแบบเปลี่ยนรูปแบบของช่องเปิดที่ชั้น 1 เป็นกระจกใสทั้งหมด เพื่อเพิ่มแสงสว่างที่เข้ามาภายในอาคาร ซึ่งจากการปรึกษากับสำนักงานทรัพย์สินฯ ถึงการเปลี่ยนองค์ประกอบของอาคารดังกล่าว ได้ความว่า สามารถทำได้โดยอิสระ เพียงแค่ให้คงไว้ซึ่งโครงสร้างเดิม รูปแบบของผนัง สีที่ใช้ และให้แก้ไขได้ที่ความสูงไม่เกินชั้น 1 เท่านั้น จึงสามารถทำได้

(ข) <u>การออกแบบและผลลัพธ์ในการก่อสร้าง: ภายในอาคาร</u>

การเพิ่มแสงสว่างให้อาคารอีกหนึ่งวิธีที่ผู้ออกแบบเลือกใช้ คือ การเจาะช่องแสงด้านบนอาคาร 2 จุดคือ บริเวณนิตยสารหนังสือพิมพ์ และที่โถงบันไดทางขึ้นชั้นลอย ซึ่งในจุดที่มีการทำช่องแสงจะเปลี่ยนวัสดุมุงหลังคาเป็นกระเบื้องโพลีคาร์บอเนต ในขณะที่ภายในใต้โครงสร้างหลังคาติดตั้ง Illuminated Fabric เพื่อลดความเข้มแสง

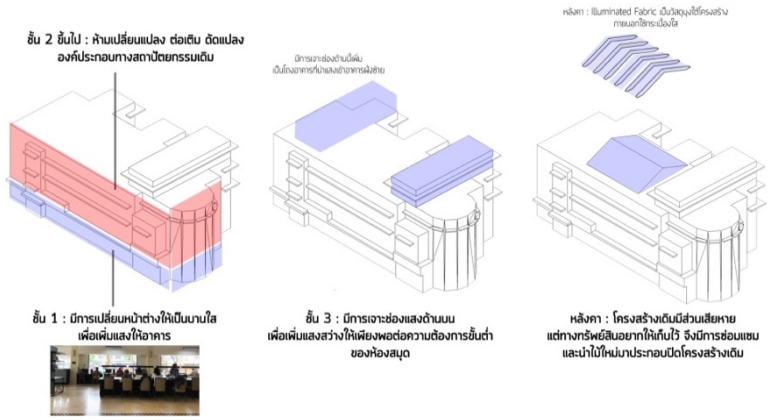

ภาพ 8 แผนภาพจำลองการต่อเติมชั้นดาดฟ้าและหลังคา

ปัญหาในการนำแสงธรรมชาติเข้ามาในอาคารคือ ส่วนโครงสร้างหลังคาเดิมที่เป็นโครงไม้สักมีการชำรุดเสียหาย ซึ่งผู้ออกแบบจะทำการรื้อถอนเพื่อติดตั้งโครงสร้างใหม่ แต่ว่าทางสำนักงานทรัพย์สินฯอยากให้เก็บรักษาเอาไว้ ทางผู้ออกแบบจึงแก้ปัญหาโดยการซ่อมแซมบางส่วน และนำแผ่นไม้มาประกบครอบโครงเดิมไว้อีกชั้น เพื่อเก็บรักษาโครงเดิมเอาไว้ตามความต้องการของสำนักงานทรัพย์สินฯ

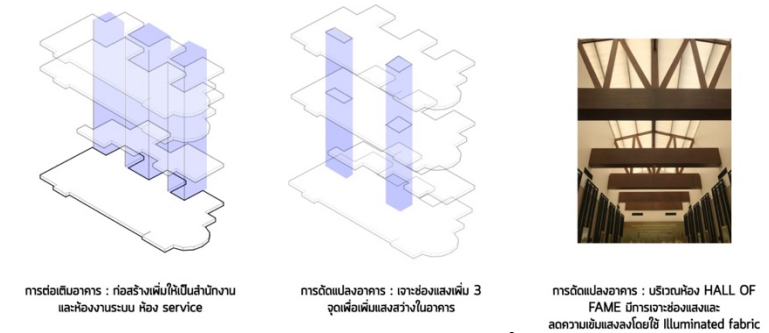

ภาพ 9 แผนภาพแสดงการเจาะช่องแสงในอาคาร

[5] “เกี่ยวกับหอสมุดเมืองกรุงเทพฯ,” หอสมุดเมืองกรุงเทพมหานคร, สืบค้น 10 เมษายน 2561, http://www.bangkokcitylibrary.com/page/about

ในอาคารนี้ ทางผู้ออกแบบต้องการเพิ่มพื้นที่การใช้งานเช่นดียวกับอาคารนิทรรศน์รัตนโกสินทร์ โดยเลือกใช้วิธีเดียวกันคือการเพิ่มชั้นลอย เนื่องจากโครงสร้างของทั้งสองอาคารมีลักษณะใกล้เคียงกัน จึงทำให้สามารถใช้โครงสร้างเหล็กแบบเดิมได้ และมีการต่อเติมอาคารเพิ่มด้านหลังเพื่อเป็นสำนักงานบรรณารักษ์

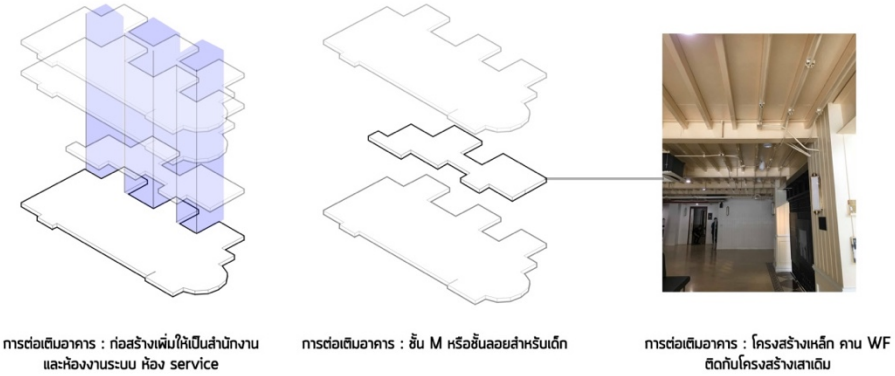

ภาพ 10 แผนภาพแสดงการต่อเติมชั้นลอย

เงื่อนไขข้อกฎหมาย เทศบัญญัติ ข้อกำหนดจากทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ในการปรับปรุงอาคารริมถนนราชดำเนิน สิ่งที่ต้องคำนึงถึงในการดำเนินการปรับปรุงอาคารคือเรื่องกฎหมายที่มีผลกับอาคารเก่าในเขตเมืองรัตนโกสินทร์ ข้อกำหนด ข้อห้ามจากทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ผู้เป็นเจ้าของอาคาร การปรับปรุงอาคารก็ต้องคำนึงถึงพระราชบัญญัติควบคุมอาคารเป็นหลักเหมือนอาคารก่อสร้างใหม่ แต่สิ่งที่ต้องพึงระวังคือข้อกำหนดของทางทรัพย์สินฯ ที่ต้องไปสอบถามและปรึกษาหารือร่วมกัน และศึกษาจากประกาศกรุงเทพมหานคร ประกาศกรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดแบบแปลน แผนผัง และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของห้องแถว ตึกแถว ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก อันเป็นประกาศที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงหรือดำเนินการกับอาคารเก่าในเขตรัตนโกสินทร์

ทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ได้กำหนดบริเวณห้ามดัดแปลงอาคารเอาไว้ คือ บริเวณด้านหน้าและด้านข้างของอาคารที่ระดับความสูงเหนือชั้น 1 ขึ้นไป ไม่สามารถทำการดัดแปลง ทำลาย แก้ไขใดๆ ได้ แต่ในบริเวณไม่เกินชั้น 1 สามารถดัดแปลง แก้ไขช่องเปิดจำพวกประตู หน้าต่าง ให้สอดคล้องกับการใช้งานได้ และหากอาคารเดิมมีการชำรุดจะต้องซ่อมแซมให้กลับไปเป็นเหมือนแบบก่อนหน้าเท่านั้น ไม่สามารถเปลี่ยนรูปแบบของวัสดุหรือองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมใดๆ ไม่ว่าจะเป็นส่วนของผนัง ประตู หน้าต่าง ให้ใช้การซ่อมแซมให้กลับไปเหมือนของเดิม ส่วนของการทาสีตกแต่ง ทางสำนักงานทรัพย์สินฯ กำหนดให้ใช้ “สีเหลืองราชดำเนิน” และวิธีการฉาบปูนแบบสลัดในการแต่งผิวภายนอก[6]

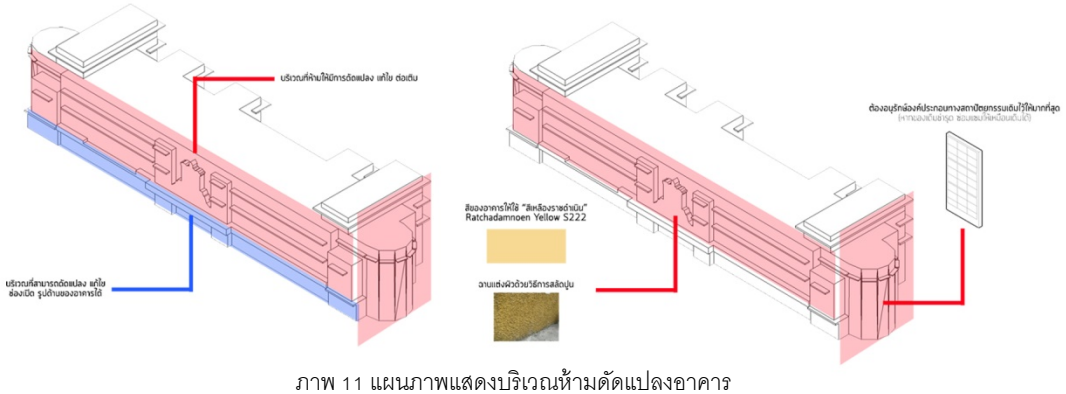

ภาพ 11 แผนภาพแสดงบริเวณห้ามดัดแปลงอาคาร

[6] ตรีหทัย สุพรรณธะริดา, สัมภาษณ์โดยผู้เขียน, 19 มกราคม 2561.

ในการต่อเติมหรือดัดแปลงอาคาร ทางสำนักงานทรัพย์สิน อนุญาตให้มีการดัดแปลงอาคารภายนอกได้ในพื้นที่บริเวณด้านหลังอาคาร โดยมีเงื่อนไขว่าองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมใดๆ ที่เกิดขึ้นใหม่นั้น จะต้องมีลักษณะใกล้เคียงและสอดคล้องกับของเดิม ไม่ทำลายบริบทโดยรวมของอาคารอื่นๆ โดยรอบ และสามารถทำการต่อเติมในส่วนชั้นดาดฟ้าของอาคารได้ โดยมีเงื่อนไขว่าสิ่งที่ก่อสร้างขึ้นมาใหม่นั้น ห้ามมีความสูงเกินกว่าระดับอาคารเดิมและอาคารข้างเคียง และต้องมีบริบทที่สอดคล้องกับบริเวณโดยรอบเช่นเดียวกัน

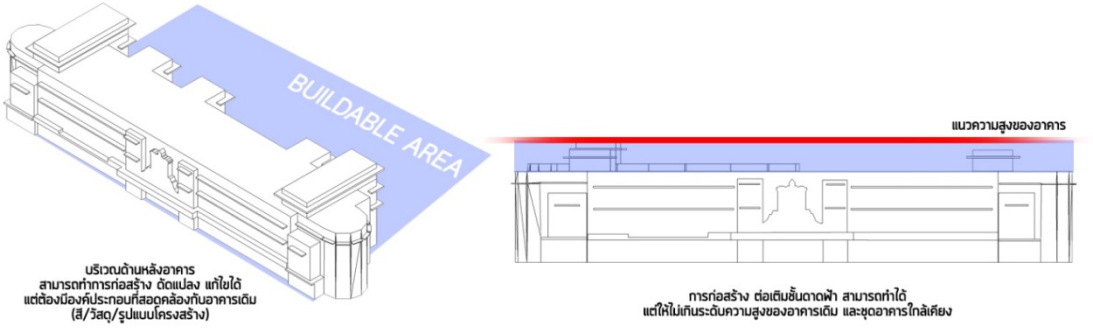

ภาพ 12 แผนภาพแสดงบริเวณที่อนุญาตให้ต่อเติมอาคาร

จากการวิเคราะห์ทั้งหมด ทำให้สามารถสรุปเกี่ยวกับเงื่อนไขทางกฎหมายได้ว่า การปรับปรุงอาคารริมถนนราชดำเนิน จำเป็นต้องอนุรักษ์องค์ประกอบภายนอกโดยรวมของอาคารเอาไว้ โดยเฉพาะอาคารด้านที่ติดริมถนนราชดำเนินกลาง ทำให้เข้าไปแก้ไขด้านหน้าอาคารได้น้อยมากๆ ในขณะที่ด้านหลังเราสามารถก่อสร้างเพิ่มได้ แค่ต้องตกแต่งภายนอกให้สอดคล้องกับของเดิม ส่วนการปรับปรุงภายในอาคารสามารถทำได้อิสระ ตราบใดที่ไม่ทำลายโครงสร้างเสาคานเดิม พวกพื้น ผนัง หลังคา สามารถดัดแปลงแก้ไขได้ โดยที่ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อรูปลักษณ์ภายนอกของอาคาร

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาวิธีการปรับปรุงอาคารริมถนนราชดำเนินทั้งสองอาคาร ทำให้สามารถสรุปเงื่อนไขของการปรับปรุงอาคารริมถนนราชดำเนินออกมาได้ ดังนี้

ตาราง 1 แสดงข้อสรุปของการปรับปรุงกลุ่มอาคารราชดำเนินตามองค์ประกอบของอาคาร และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม	แนวความคิดที่เสนอแนะ	ได้/ไม่ได้	ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น	หมายเหตุ
1.) ภายนอกอาคาร				
1.1) บริเวณด้านหน้าอาคารติดถนนราชดำเนิน	- การเปลี่ยนรูปแบบของช่องเปิดของชั้น 1 ทั้งหมดให้เป็นประตูเลื่อนอัตโนมัติ หน้าต่างบานกระจกใส	ได้	สามารถทำการเปลี่ยนรูปแบบประตูหน้าต่างให้มีการเปิดรับแสงและทางเท้าได้มากขึ้น ตามข้อเสนอแนะจากทางสำนักงานทรัพย์สินฯ	
	- การก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกแก่คนพิการ เช่น ทางลาด ราวจับ	ได้	มีการสร้างทางลาดขึ้นบริเวณหน้าทางเข้าอาคาร	เนื่องจากอาคารเดิมที่เคยก่อสร้างมาแรกสุด ยังไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกของผู้พิการและทุพพลภาพ ทำให้การปรับปรุงอาคารต้องคำนึงถึงกฎหมายด้วย
	- การเปลี่ยนรูปแบบของช่องเปิดของชั้น 2 ขึ้นไป ให้เป็นประตูหน้าต่างแบบใหม่	ไม่ได้	ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงรูปแบบของประตูหน้าต่างที่ชั้นอื่นนอกเหนือจากชั้น 1 ได้เป็นการตามข้อกำหนดของสำนักงานทรัพย์สินฯ	ข้อเสนอแนะจากผู้วิจัย : ใช้การซ่อมแซมและทดแทนวัสดุแทนเพื่อให้มีความคงทนและสวยงาม

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม	แนวความคิดที่เสนอแนะ	ได้/ไม่ได้	ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น	หมายเหตุ
1.2) บริเวณด้านหลังของอาคาร	- การก่อสร้างอาคารเพิ่มเพื่อเพิ่มพื้นที่การใช้งาน	ได้	มีการก่อสร้างเพิ่มที่ด้านหลังของอาคาร เพื่อให้เป็นพื้นที่ส่วนสำนักงาน ห้องน้ำ ห้องเครื่องต่างๆ เนื่องจากอาคารเดิมมีห้องน้ำไม่เพียงพอตามกฎหมายกำหนด และไม่มีพื้นที่สำหรับส่วนสนับสนุน	ขอบเขตที่ก่อสร้าง คือบริเวณด้านหลังของอาคารเท่านั้น และให้ใช้สีและวัสดุให้สอดคล้องกับอาคารเดิม
1.3) ชั้นดาดฟ้าของอาคาร	- การทำโครงสร้างรูปโดมเพื่อเพิ่มแสงธรรมชาติให้อาคาร	ไม่ได้	ทางสำนักงานทรัพย์สินฯ กล่าวว่า ไม่สามารถดัดแปลงอาคารให้มีองค์ประกอบที่ไม่เข้ากับบริบทโดยรอบ สิ่งที่ต่อเติมเข้ามาต้องสอดคล้องกับบริบทเดิมของอาคาร และบริเวณข้างเคียง	<u>ข้อเสนอแนะจากผู้วิจัย</u> : (1) ใช้วิธีการเปลี่ยนวัสดุมุงหลังคาเดิมให้เป็นวัสดุโปร่งแสงและจัดการฝ้าใต้หลังคาใหม่ หรือ (2) เปลี่ยนรูปแบบของช่องเปิดที่ชั้น 1 ให้กว้างขึ้น
	- การต่อเติมจุดชมวิวที่ดาดฟ้าของอาคาร	ได้	มีการตั้งเสาเหล็กและก่อผนังขึ้นเพื่อทำเป็นจุดชมวิวทั้งสองฝั่งของอาคาร	ส่วนที่ก่อสร้างใหม่ห้ามสูงกว่าอาคารข้างเคียง และต้องนำสี วัสดุของอาคารเดิมมาใช้
	- การเปลี่ยนโครงสร้างและวัสดุมุงหลังคา	ได้	มีการเปลี่ยนโครงสร้างหลังคาเป็นเหล็กในส่วนที่ซ่อมแซมไม่ได้ ส่วนที่เป็นไม้เดิมก็ซ่อมแซมให้แข็งแรง หลังคาบางชุดหากเสื่อมโทรมมากก็เปลี่ยนทั้งหมด วัสดุมุงมีการใช้กระเบื้องแบบปัจจุบันแทนที่จะใช้แบบสมัยเก่าที่หายากและไม่มีผลิตขึ้นแล้ว หรือสามารถใช้โพลีคาร์บอเนตใสก็ได้ตามที่ผู้ออกแบบวางแผนไว้	
1.4) ระดับความสูงของอาคาร	- การเพิ่มจำนวนชั้นของอาคารให้มากขึ้นเพื่อเพิ่มพื้นที่การใช้งาน	ไม่ได้	ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ไม่อนุญาตให้ชุดอาคารดังกล่าวมีความสูงผิดแปลกไปจากเดิม ต้องการให้คงความสูงเดิมให้เป็นระเบียบเท่ากันทุกอาคาร	<u>ข้อเสนอแนะจากผู้วิจัย</u> : ทำชั้นลอยตามแนวทางที่เกิดขึ้นมาแล้ว หรือ ขยายพื้นที่การใช้งานบริเวณด้านหลังอาคาร (ต้องอยู่ในดุลยพินิจของสำนักงานทรัพย์สินฯ)
1.5) สีและการแต่งผิวของอาคาร	- การทาสีอื่นนอกเหนือจากสีเหลืองบนอาคาร	ไม่ได้	ไม่สามารถทำได้	ตามข้อกำหนดของทางทรัพย์สินฯ อนุญาตให้ใช้ได้เฉพาะ “สีเหลืองราชดำเนิน” Ratchadamnoen Yellow S222
	- การฉาบผิวเรียบบนอาคาร	ได้	มีการฉาบปูนเรียบบนอาคารที่ต่อเติมกรือปรับปรุงใหม่ เฉพาะบริเวณด้านหลังของอาคาร	การฉาบเรียบทำที่ด้านหน้าอาคารไม่ได้ เพราะต้องใช้การฉาบแบบสลัดปูน แต่ด้านหลังอาคารส่วนที่ต่อเติมใหม่สามารถฉาบเรียบแทนได้
	- การฉาบปูนแบบสลัด	ได้	แม้จะมีการทาสีหรือฉาบปูนใหม่ด้านหน้าอาคาร การแต่งผิวจะเป็นการฉาบปูนแบบสลัด	เป็นไปตามข้อกำหนดของทางทรัพย์สินฯ ที่กำหนดให้ใช้การฉาบปูนแบบสลัดเพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบอาคารโดยรอบ
2.) ภายในอาคาร				
2.1) ระบบโครงสร้าง : เสา	- การเสริมโครงสร้างรับแรงให้เสาเดิม	ได้	มีการเสริมโครงสร้างเหล็กเข้าไปประกบกับเสาเดิม เพื่อรองรับการใช้งานที่มากขึ้น	

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม	แนวความคิดที่เสนอแนะ	ได้/ไม่ได้	ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น	หมายเหตุ
2.2) ระบบโครงสร้าง : คาน	- การเสริมโครงสร้างรับแรงให้คานเดิม	ได้	มีการเสริมโครงสร้างเหล็กเข้าไปที่คานเดิม เพื่อรองรับการใช้งานที่มากขึ้น	
2.3) ระบบโครงสร้าง : พื้น	- การเจาะพื้นเดิม	ได้	เกิดการเจาะพื้นเพื่อทำลิฟต์และสร้าง double space	ทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ได้ให้ข้อมูลว่า ผู้เช่าอาคารทุกสมัยมีการดัดแปลงพื้น ผนังภายในให้เป็นไปตามการใช้งาน เป็นเรื่องที่สามารถทำได้
2.4) ผ้า เพดาน ของอาคาร	- การรื้อผ้าออกเพื่อแสดงงานระบบ	ได้	ในอาคารห้องสมุดเมืองกรุงเทพที่ชั้น 1 และชั้น 2 มีการรื้อฝ้าออก ทำให้มองเห็นงานระบบต่างๆ ของอาคาร	เป็นความต้องการของผู้ออกแบบ
2.5) งานระบบอาคารอื่นๆ	- การทำลิฟต์เพื่อคนพิการ และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ	ได้	มีการติดตั้งระบบลิฟต์ และไฟบอกทางหนีไฟ	เป็นการทำตามกฎหมายเพื่อผู้พิการและทุพพลภาพ เนื่องจากอาคารเดิมไม่มีการทำตามกฎหมายข้อนี้

จากตารางทำให้ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การปรับปรุงอาคารทั้งสองหลังมีการปรับปรุงเกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกอาคาร ซึ่งบริเวณที่มีความเข้มงวดในการปรับปรุงมากคือการปรับปรุงภายนอกอาคารฝั่งติดถนนราชดำเนิน มีข้อกำหนดของสำนักงานทรัพย์สินฯ และกฎหมายที่ควบคุมรูปแบบขององค์ประกอบต่างๆ เช่น ประตู หน้าต่าง และบัวผนัง เอาไว้อย่างเข้มงวด แต่ในขณะที่ด้านหลังอาคารมีความเข้มงวดของกฎเกณฑ์น้อยกว่าทำให้การปรับปรุงอย่างเช่นการต่อเติมอาคารสามารถเกิดขึ้นได้ภายใต้ดุลยพินิจของสำนักงานทรัพย์สินฯ เป็นสำคัญ ส่วนการปรับปรุงภายในอาคารจะให้อิสระกับผู้ออกแบบมากในการทำงานและเสนอความคิดได้เต็มที่ภายใต้การปรึกษาหารือกับสำนักงานทรัพย์สินฯ เช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

1) กรณีที่ทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ไม่อนุญาตให้ดำเนินการปรับปรุงตามแนวทางที่เสนอแนะไป ผู้ออกแบบควรคำนึงถึงบริบทและความเหมาะสมเทียบกับบริเวณพื้นที่โดยรอบก่อนนำไปใช้ในการพัฒนาทางเลือกของการออกแบบเพื่อปรับปรุงอาคาร
2) ผู้ออกแบบต้องเป็นผู้เสนอรูปแบบการใช้สอยอาคารให้แก่สำนักงานทรัพย์สินฯ ทำการพิจารณาโครงการเพื่อดำเนินการปรับปรุงต่อไป หากอ้างอิงตามวัตถุประสงค์ของการปรับปรุงอาคารริมถนนราชดำเนินแล้วอาคารสาธารณะเพื่อการเรียนรู้และการศึกษาเป็นทางเลือกที่ผู้วิจัยเห็นว่าเหมาะสมที่สุด

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้ ได้รับการสนับสนุนทุนการดำเนินการจากหน่วยปฏิบัติการวิจัยสถาปัตยกรรมเพื่อชุมชนสร้างสรรค์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

ตรีหทัย สุพรรณธะริดา. สัมภาษณ์โดยผู้เขียน. 19 มกราคม 2561.

ผู้จัดการออนไลน์. “สร้างแลนด์มาร์ก! คสช.ปัดฝุ่นที่ริม ถ.ราชดำเนินสร้างลานเฉลิมพระเกียรติ 566 ล้าน.” สืบค้น 30 มีนาคม 2561. https://mgronline.com/onlinesection/detail/9570000092359.

พลสัน นกน่วม. “รีวิว หอสมุดเมืองกรุงเทพมหานคร แหล่งการเรียนรู้แห่งใหม่บนถนนราชดำเนิน.” สืบค้น 31 มีนาคม 2561. https://www.mangozero.com/review-bangkok-city-library/.

ลลิตา บุญมี. “แนวทางการปรับปรุงสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ กลุ่มอาคารราชดำเนิน: กรณีศึกษา อาคารนิทรรศน์รัตนโกสินทร์.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555.

หอสมุดเมืองกรุงเทพมหานคร. “เกี่ยวกับหอสมุดเมืองกรุงเทพฯ.” สืบค้น 10 เมษายน 2561. http://www.bangkokcitylibrary.com/page/about/.

“อาคารประวัติศาสตร์ ถนนราชดำเนิน.” ศิลปวัฒนธรรม 13, 12 (ตุลาคม 2535): 144-152.